۹۹۰۱۲

مقایسه جانشینی پول در نظریه اقتصاد اسلامی و عملکرد اقتصاد ایران

دکتر محمد لشکری[1]

چکیده

جانشینی پول به پدیده‌ای اطلاق می‌شود که مردم یک کشور ترجیح می‌دهند در پرتفوی دارایی خود به جای پول داخلی پول خارجی نگهداری کنند و یا دولت رسماً دلار را به عنوان پول رایج کشور در کنار پول ملی به عنوان وسیله مبادله، وسیله سنجش و وسیله ذخیره ارزش می پذیرد. این امر دلایل متعددی دارد که مهمترین آنها کاهش مداوم ارزش پول ملی، تداوم تورم شدید داخلی، بی‌ثباتی اقتصادی، منفی بودن نرخهای واقعی بهره، خروج سرمایه به علت مهاجرتهای قانونی و غیرقانونی وگسترش فعالیتهای قاچاق‌کالا است. این پدیده هم درکشورهای پیشرفته و هم درکشورهای درحال توسعه مشاهده شده است، البته درکشورهای پیشرفته جانشینی‌پول به صورت متقارن و دوطرفه است ولی درکشورهای در حال توسعه به صورت یک طرفه است و سیاستهای پولی این کشورها را تحت تأثیر قرار داده و اثر بخشی سیاستها را کاهش داده است. هدف تحقیق حاضر مقایسه پدیده جانشینی پول در نظریه اقتصاداسلامی و عملکرد اقتصاد ایران است. در صدر اسلام و در زمان حیات پیامبر(ص) سرزمین‌های اسلامی برای انجام معاملات خود از پول خارجی استفاده می‌کردند و پول داخلی وجود نداشت بنابراین پول درگردش صددرصد خارجی بود. بعدها در زمان خلفا دولت

۱- استادیار دانشگاه پیام نور

اسلامی مبادرت به ضرب سکه کرد و به مرور پول داخلی را جانشین پول خارجی نمود. درحال حاضر اغلب کشورهای مستقل دارای پول ملی هستند اما در کنار پول ملی به دلایل کاهش ارزش پول ملی، تورم شدید داخلی، اختلاف در نرخهای بهره داخلی و خارجی و حجم گسترده معاملات خارجی مردم در سبد دارایی مالی خود مقداری پول خارجی نگهداری می‌کنند. در اغلب کشورهای اسلامی این پدیده مشاهده شده است. در میان ۲۷کشور درحال توسعه از نظر درجه جانشینی پول خارجی به جای پول ملی ایران رتبه ۱۲، عربستان رتبه ۱۴، ترکیه رتبه ۱۸ وکویت رتبه ۲۳ را دارا می باشند. روند درجه جانشینی پول در ایران صعودی بوده است. لذا پیشنهاد می‌شود برای جلوگیری از گسترش آن ۱- سیاست مهار تورم در اولویت قرار گیرد. ۲- **فرصتهای مناسبتری برای سرمایه‌گذاری ایجاد شود تا پولهای مازاد به جای تبدیل شدن به دلار و سایر پولهای خارجی در بخشهای اقتصادی سودآور سرمایه‌گذاری شوند. ۳- تا حد امکان نوسانات نرخ ارز کاهش یابد تا انگیزه جانشینی پول خارجی به جای پول داخلی کاهش‌یابد. ۴- تدابیری اندیشیده شود که نرخ سود درسیستم بانکی با توجه به نرخ تورم مثبت باشد.**

واژگان کلیدی:پول، پول داخلی، پول خارجی،جانشینی پول، درجه جانشینی پول، اسلام، ایران

۱- مقدمه

هدف از این پژوهش مقایسه جانشینی پول در نظریه اقتصاد اسلامی و عملکرد اقتصاد ایران است. نظریه جانشینی پول فرض می‌کند که تقاضا برای پول داخلی نه تنها به متغیرهای نرخ بهره داخلی، درآمد داخلی و نرخ تورم داخلی بستگی دارد بلکه به متغیرهایی نظیر نرخ بهره خارجی، نرخ تورم خارجی و نرخ ارز نیز بستگی دارد.

اولین بار کینز(Keynes;1936;p.358) در کتاب "نظریه عمومی، اشتغال، بهره و پول" نوشت: اگر وضعی پیش‌آید که پول رایج یک کشور خاصیت نقدینگی خود را از دست دهد، جانشینهای فراوانی پای خود را درکفش پول می‌کنند، مثل بدهیهای کوتاه‌مدت، پول‌خارجی، جواهرات، انواع فلزات گرانقیمت و جریانات اعتباری بانک که خلق پول است بدون اسکناس و به آن پول اعتباری می‌گویند.

موضوع جانشینی پول حدود سه دهه است که وارد ادبیات اقتصادی شده‌است. البته پدیده دلاری کردن اقتصاد سابقه‌ای طولانی‌تر دارد. به عنوان مثال درکشور مکزیک حتی پیش از آنکه بانک مکزیک در سال ۱۹۲۵ تأسیس یابد، شهروندان می توانستند سپرده‌های ارزی داشته باشند (Ortiz;1983;p.175).

این مقاله به صورت زیر سازماندهی شده است. در بخش دوم مسأله جانشینی پول طرح می شود. در بخش سوم ضرورت انجام تحقیق می‌آید. بخش چهارم به معرفی مفاهیم و اصطلاحات می پردازد. جایگاه جانشینی پول در علم اقتصاد در بخش پنجم بررسی می‌شود. در بخش ششم مبانی نظری و تجربی موضوع جانشینی پول مورد بررسی قرار می‌گیرد. در بخش هفتم پژوهش‌های نظری و تجربی انجام شده در ایران بررسی می‌شود. پول در اقتصاد صدر اسلام در بخش هشتم می‌آید. بخش نهم به مقایسه پدیده جانشینی پول در نظریه اقتصاد اسلامی و عملکرد اقتصاد ایران می‌پردازد. بخش دهم به خلاصه و نتیجه گیری می‌پردازد. پیشنهادات سیاستی در بخش یازدهم می‌آید. فهرست منابع شامل مآخذی که مستقیم و غیر مستقیم از آنها استفاده شده می باشد.

۲- تعریف مسأله

به طورکلی برای پول در اقتصاد سه وظیفه مبادلاتی، سنجش و ذخیره ارزش فرض می‌شود. اگر پول ملی در یک کشور به علل مختلف از جمله تورم، کاهش ارزش پول ملی و بی‌ثباتی اقتصادی وظایف خود را به خوبی ایفا نکند و پول خارجی عهده دار تمام یا بخشی از این وظایف شده باشد می‌گویند اقتصاد دلاری شده یا جانشینی پول صورت گرفته است. پدیده جانشینی پول اثرات متفاوتی بر اقتصاد کشورهای مختلف داشته است. مطالعات تجربی نشان داده است که این پدیده چه به صورت رسمی و با اراده دولت، چه به صورت غیررسمی و بدون اراده دولت موجب تضعیف پول ملی در داخل و خارج کشور می‌شود. جانشینی پول در یک کشور موجب می‌شود که مردم نسبت به آینده اقتصاد کشور خود بدبین باشند. این پدیده موجب می‌شود تا بانک مرکزی کنترل خود را بر بخشی از پول که به صورت ارز نگهداری می‌شود از دست بدهد و قدرت استفاده از حق‌الضرب و مالیات تورمی کاهش‌یابد. لذا تأثیر سیاستهای پولی بر متغیرهای واقعی اقتصاد تضعیف می‌شود.

از نظر تئوریک جانشینی پول به علت تورم داخلی شدید، کاهش ارزش پول داخلی نسبت به ارزهای معتبر و بی‌ثباتی اقتصادی صورت می‌گیرد. صرف وجود پول خارجی در دست افراد یک کشور یا به صورت سپرده‌های بانکی جانشینی پول تلقی نمی‌شود چون ممکن است این پولهای خارجی به دلایل نهادی یا تاریخی در یک کشور وجود داشته‌باشد. شرط لازم برای جانشینی پول وجود سطحی از پول خارجی در پرتفوی افراد است. شرط کافی برای وجود این پدیده آن است که سطح این پولها متأثر از متغیرهای اقتصادی مانند نرخ بازده واقعی پول، نرخ تورم، نرخ ارز و درآمد باشد.

۳- ضرورت انجام تحقیق

با توجه به اینکه به نظر می‌رسد این پدیده در جمهوری اسلامی ایران رخ داده است و هنوز هم درحال افزایش است. و تاکنون تحقیقات قابل توجهی روی آن صورت نگرفته است. لذا بررسی و تحلیل ابعاد و آثار مختلف آن ضروری به نظر می‌رسد.

٤- معرفی مفاهیم و اصطلاحات

اصطلاحات و واژه‌های تخصصی که دراین پژوهش مورد استفاده قرار می‌گیرد صرفاً به مفهوم زیراست :

۱- جانشینی پول[1]: هرگاه پول ملی به علت تورم و کاهش ارزش نتواند از عهده انجام وظایف سنتی خود برآید و پول خارجی تمام یا بخشی از این وظایف را بر عهده گیرد جانشینی پول صورت گرفته است.

۲- جانشین سازی پولی[2]: در صورت فقدان محدودیتهای دولت بر افراد در انتخاب پرتفوی خود، در یک حالت حدی ممکن است پول داخلی به طور کامل از گردش خارج شود و پول خارجی جای آن را بگیرد. به این پدیده جانشین سازی پولی گفته می‌شود.

۳- جانشینی پول یک طرفه[3]: وقتی ساکنین کشور" الف"می‌خواهند پول رایج درکشور" ب"را نگهداری کنند ولی دیگران تمایلی به نگهداری پول کشور" الف" ندارند، جانشینی پول یک طرفه است.[4]

٤- جانشینی پول متقارن[5]: جانشینی ارز به جای پول ملی هنگامی متقارن است که خارجیان نیز خواهان نگهداری پول ملی باشند.

٥- درجه جانشینی پول[6]: منظور از درجه جانشینی پول نسبت حجم پول خارجی در گردش در داخل کشور بر حسب ریال به کل حجم پول داخلی و خارجی در گردش برحسب ریال است.

٦- دلاری شدن رسمی[7]: منظور از دلاری شدن رسمی این است که دولت یک کشور رسماً پول خارجی را به عنوان واحد سنجش و ذخیره ارزش می پذیرد. به عنوان مثال دولت یک کشور می پذیرد که دلار آمریکا در کنار پول ملی آن کشور وظایف پول را انجام دهد. در این صورت بانکها در کنار سپرده‌های پول ملی سپرده‌های ارزی نیز می پذیرند و دلار نیز در کنار پول ملی در بازار وسیله مبادله کالاها قرار می‌گیرد.

۷- دلاری شدن غیر رسمی[8]: بدون آنکه دولت یک کشور رسماً پول خارجی را به عنوان وسیله مبادله و ذخیره ارزش بپذیرد. مردم کشور به خاطر تورم شدید و کاهش

1-Currency Substitution
1-Currency Displacement
2- Asymmetrical Currency Substitution
3-Victor A Canto and Gerald Nickelsburg(1987);Currency Substitution:Theory and Evidence from Latin America; Kluwer Academic Publishers;Boston;Massachusetts;p.147.
4-Symmetrical Currency Substitution
5-Degree of Currency Substitution
6- Official Dollarization
7- Unofficial Dollarization

مداوم ارزش پول ملی تمایلی به نگهداری پول داخلی ندارند، و بخشی از پول خود را تبدیل به پول خارجی می‌نمایند، یعنی به علت کاهش ارزش پول ملی ساکنین داخلی پول خارجی را جانشین پول ملی می‌کنند.

۵- جایگاه جانشینی پول در ادبیات اقتصادی

بحث جانشینی پول در حوزه اقتصاد کلان، اقتصاد پول و اقتصاد بین‌الملل قرار می‌گیرد. ادبیات جانشینی پول از اقتصاد پولی داخلی و همچنین از اقتصاد پولی بین‌المللی نشأت می‌گیرد، زیرا پدیده جانشینی پول تحت تأثیر متغیرهای کلان و متغیرهای پولی و بین‌المللی قرار دارد و بعضی از آن متغیرها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در ادبیات اقتصادی دوکلمه جانشینی پول و دلاری شدن اقتصاد به یک مفهوم به کار می‌روند، بعضی از پژوهشگران بین این دو کلمه تفکیک قائل شده‌اند و دلاری شدن را برای استفاده از پول خارجی با انگیزه ذخیره ارزش و جانشینی پول را برای استفاده از پول خارجی با انگیزه معاملاتی به کاربرده‌اند. چون اندازه‌گیری حجم دلارهای درگردش کار مشکلی است و روش واحد و دقیقی برای آن وجود ندارد و معمولاً به صورت برآورد انجام می‌شود، لذا تفکیک حجم دلارها با انگیزه ذخیره ارزش و انگیزه معاملاتی با اطلاعات موجود مشکل است.

۶- مروری بر مبانی نظری و تجربی جانشینی پول

با توجه به این که ادبیات جانشینی پول سیر تاریخی داشته است. در این مقاله مسیر تاریخی مبانی نظری و تجربی جانشینی پول تجزیه و تحلیل می‌شود و نقاط عطف بحث جانشینی پول مشخص می‌شود.

کالوو و رودریگز(Calvo&Rodrigues;1977;pp.617-25) فرض می‌کنند که تابع رجحان نقدینگی افراد به اختلاف بازده انتظاری پول داخلی و پول خارجی بستگی دارد. آنها نشان می دهند که تقاضا برای پول داخلی با اختلاف بین نرخ بازده پول داخلی و خارجی رابطه معکوس دارد.

به نظر میلز(Miles;1978;pp428-36) شخصی که خواهان خرید کالا یا خدمت از کشور خارجی است، انگیزه معاملاتی برای نگهداری پول خارجی دارد. صادرکنندگان، واردکنندگان، بازرگانانی که به خارج سفر می‌کنند، توریستها و ساکنین مناطق مرزی همه انگیزه‌هایی برای تنوع بخشیدن به بالانسهای پولی خود دارند. زیرا با نگهداری پول خارجی هزینه معاملاتی خریدهای خارجی آنها کاهش می‌یابد. صرف وجود پول خارجی بیشتر نسبت به پول داخلی در یک کشور شرط کافی برای جانشینی

پول نیست. به دلایل نهادی یا تاریخی ممکن است مقداری پول خارجی در یک کشور وجود داشته باشد. برای وجود جانشینی پول نه تنها باید پول خارجی وجود داشته باشد بلکه سطح این پولها باید در پاسخ به متغیرهای اقتصادی تغییر کند.

میلز و استوارت (Miles & Stewart;1980;pp.613-25) میزان بهینه نگهداری پول داخلی و پول خارجی را تابعی از ریسک انتظاری و بازده نسبی دو پول می‌دانند. به نظر آنها ساکنان کشور برای حداکثرسازی خدمات پولی با توجه به هزینه فرصت نگهداری دو نوع پول با مسأله حداکثر سازی روبرو هستند.

گیرتون و راپر (Girton & Roper;1980;pp.135-159) اظهار می‌دارند در اغلب مناطق مرزی کشورهای کمتر توسعه یافته جهان چند پول مورد استفاده قرار می‌گیرد. نتیجه تحقیق آنها این است که جانشینی پولها دقیقاً متضاد قانون گرشام است زیرا پول خوب پول بد را از میدان خارج می‌کند.

آرنگو و ندیری (Arango & Nadiri;1981;pp.69-83) نشان داده‌اند که افزایش نرخ ارز موجب کاهش تقاضا برای پول داخلی می‌شود زیرا مردم ترجیح خواهند داد پول خارجی را جانشین پول داخلی‌کنند یعنی قانون گرشام معکوس خواهد شد و پول خوب پول بد را از بازار خارج خواهد کرد.

بوردو و چودری (Bordo & Chodri;1982;pp.48-47) اشاره می‌کنند که جانشینی پول کاربردهای مهمّی برای کارکرد نرخهای شناور ارز دارد. اگر درجه جانشینی پول بالا باشد تغییرات کوچک در عرضه پول داخلی، تغییرات بزرگی در نرخ ارز ایجاد خواهد کرد.

اورتیز (Ortiz;1983;pp.174-85) واژه دلاری شدن را به عنوان درجه معاملات واقعی و مالی که با دلار انجام می‌شود نسبت به معاملاتی که با پول داخلی صورت می‌گیرد تعریف می‌کند. او اندازه درجه دلاری شدن اقتصاد را نسبت دلارهای درگردش به پول داخلی در گردش در هر لحظه از زمان تعریف می‌کند.

توماس (Thomas;1985;pp.347-57) فرض می‌کند در طرف تقاضای پول، عوامل اقتصادی انگیزه نگهداری پول خارجی و داخلی را به طور همزمان دارند، بنابراین متغیرهای نرخ بهره خارجی، نرخ تورم خارجی، تغییرات انتظاری نرخ ارز در تابع تقاضای پول داخلی مؤثر هستند.

به نظر الارین (El-Erian;1988;pp.85-103) هرگاه پول خارجی به عنوان ذخیره ارزش، واحد سنجش و واسطه معاملاتی جانشین پول داخلی شود و این روند صعودی باشد فرآیند جانشینی پول رخ داده است. او عوامل مؤثر بر جانشینی پول را کاهش انتظاری ارزش پول داخلی‌که به علت فشارهای تورمی داخلی صورت می‌گیرد، انتظارات کاهش نرخ ارز و کاهش نرخهای بهره واقعی پرداختی به سپرده‌های داخلی می داند.

ملوین (Melvin;1988;pp.543-558) با رویکرد تابع مطلوبیت به بررسی پدیده جانشینی پول در کشورهای بولیوی و مکزیک می‌پردازد. وی دلاری شدن را یک

فرآیند بهسازی پولی برخاسته از طرف تقاضا می‌داند که به هنگام ناتوانی بانک مرکزی در فراهم آوردن اعتماد به پول ملی پدیدار می‌شود. ملوین، با در نظر گرفتن سبد داراییهای مالی افراد و بنگاهها، فرض می‌کند که آنها موجودی سبد داراییهای مالی خود را براساس میزان مطلوبیت به دست آمده از پول داخلی و پول خارجی بهینه می‌کنند.

وگ (Vegh;1989;pp.139-146) موضوع مالیات تورمی بهینه را در یک اقتصاد باز کوچک که هم پول داخلی و هم پول خارجی به عنوان وسیله مبادله در گردش هستند، بررسی می‌کند و نشان می‌دهد که حضور پول خارجی دولت را قادر می‌سازد تا از طریق ایجاد نرخ بهره واقعی مثبت داخلی با اختلالاتی که به دلیل نرخ بهره واقعی مثبت خارجی در اقتصاد ایجاد شده است مبارزه کند.

رویاس سوارز(Rojas Suarez;1990;pp.1-27) مدلی ارائه می‌کند که درآن، پول تنها شکل ثروت است، و ساکنان کشور می‌توانند ترکیبی از پول داخلی و پول خارجی را در پرتفوی خود جای دهند. در این مدل، هر مصرف‌کننده تابع مطلوبیت خود را برای یافتن ترکیب بهینه پولهای داخلی و خارجی، با توجه به محدودیت بودجه خود حداکثر می‌کند.

بهمنی اسکویی و ملکسی(Bahmani-Oskoee & Malixi;1991;1377-84)نشان داده‌اند که در کوتاه مدت کاهش نرخ برابری ارز ممکن است تقاضا برای پول را افزایش یا کاهش دهد، ولی در بلند مدت این امر منجر به کاهش تقاضا برای پول داخلی خواهد شد.

کلمنتس و شوارتز(Clements & Schwartz;1992) نشان داده‌اند که رابطه همسویی بین جانشینی پول خارجی به جای پول داخلی با نرخ انتظاری کاهش ارزش پول ملی و تفاوت نرخهای بهره پرداختی به سپرده‌های ارزی و سپرده‌های برحسب پول داخلی وجود دارد.

راجرز (Rogers;1992;pp.300-318) نشان داده است که تحلیل پدیده جانشینی پول نسبت به داده‌ها بسیار حساس است.

به نظر بوفمن و لیدرمن(Bufman & Leiderman;1993;pp.112-116) *تغییر در درجه جانشینی پول به تغییر در تأثیر سیاستهای پولی و مالی و بهینه بودن تغییر رژیم ارزی بستگی دارد. برای مثال، اگر درجه جانشینی پول بالا باشد، تغییرات کوچک در عرضه پول تغییرات بزرگی در نرخ ارز ایجاد خواهد کرد..*

رامیرز رویاس(Ramirez-Rojas;1996;pp.35-41) جانشینی پول را تقاضا برای پول خارجی توسط ساکنین داخلی تعریف می‌کند. تقاضا برای پول خارجی اشکال گوناگونی دارد. اسکناسهای خارجی در گردش در داخل یک کشور، سپرده‌های داخلی یا خارجی که توسط ساکنین بر حسب پول خارجی نگهداری می‌شود. به نظر وی عوامل مؤثر بر جانشینی پول عوامل نهادی مثل ثروت واقعی، و اختلاف بین نرخ بازده واقعی انتظاری سرمایه گذاریهای داخلی و خارجی است.

اگنور و خان(Agenor & Khan;1996;pp.101-118) جانشینی پول را به صورت فرآیندی که پول خارجی به عنوان ذخیره ارزش، واحد حساب و وسیله مبادله جایگزین پول داخلی می‌شود تعریف می‌کنند. به نظر آنها این پدیده در کشورهای درحال توسعه درحال گسترش است. این پدیده که دلاری شدن اقتصاد نیز نامینده می‌شود در کشورهایی مشاهده می‌شود که در سطوح توسعه مالی، درجه یکپارچگی و رژیم ارزی خود با باقیمانده جهان اختلاف دارند.

استرزینگر(Sturzenegger;1997;pp.391-416) نشان می‌دهد که جانشینی پول بار تورمی را به تقاضای کالاهای بی‌کشش انتقال می‌دهد زیرا تورم آثار توزیعی قوی دارد، وقتی جانشینی پول وجود دارد عوامل اقتصادی با درآمد بالا، سود و عوامل اقتصادی با درآمد پایین، زیان می برند.

به نظر سامرز(۱۹۹۹؛صص۱-٦) اگر کشوری دلار را به عنوان پول رایج بپذیرد می‌توان انتظار داشت که امریکا از این اقدام سود می برد. آشکارترین ولی کم اهمیت‌ترین آنها در درازمدت این است که کشورهای دیگر با قبول دلار به عنوان پول رایج خود در واقع یک وام بدون بهره به دولت امریکا می‌دهند.

مونگاردینی و مولر(Mongardini & Muller;1999;pp.1-23) جانشینی پول(CS)را به عنوان نسبت سپرده‌های ارزی به کل سپرده‌ها تعریف می‌کنند. به نظر آنها نااطمینانی اقتصادی، افزایش انتظارات تورمی، فشارهای گسترده بر نرخ ارز موجب جانشینی پول گردیده است. آنها دلاری شدن اقتصاد و جانشینی پول را در کشورهای تازه استقلال‌یافته شوروی سابق به ویژه قرقیزستان بررسی می‌کنند. و نتیجه می‌گیرند در تمام کشورهای تازه استقلال یافته شوروی سابق جانشینی پول به سرعت افزایش یافته است.

ادواردز و مگندزو(Edwards & Magendzo;2001;pp.1-21) به بررسی تأثیر دلاری شدن بر تورم و رشد اقتصادی می‌پردازند. یافته‌های تجربی آنها نشان می‌دهد که کشورهای دلاری شده نسبت به کشورهای دلاری نشده هم تورم و هم نرخ رشد اقتصادی پایین‌تری دارند.

عالمی(Alami;2000;pp.473-479) با ذکر اینکه مدلهای گسترش‌یافته و تعدیل شده توابع تقاضای پول داخلی و خارجی، بین جانشینی پول (پول خارجی به عنوان وسیله مبادله) و دلاری شدن(پول خارجی به عنوان ذخیره ارزش) تفکیک قائل هستند، فرآیندی را که سود مربوط به سپرده‌های خارجی به صورت قابل توجهی افزایش می‌یابد به عنوان جانشینی پول تعریف می‌کند. وی جانشینی پول را به استفاده از پولهای مختلف به عنوان وسیله مبادله محدود می‌کند. سایر نویسندگان تعریف خود را به وظیفه ذخیره ارزش پول محدود می کنند.

کمین و اریکسون (Kamin & Ericsson;2003;pp.185-211) نشان می‌دهند که تقاضای پزو در آرژانتین با تورم یک رابطه برگشت ناپذیر منفی دارد. آنها اندازه جدیدی از دلاری شدن را بر پایه داده‌ها ارائه می‌کنند، و خطای اندازه‌گیری

مرتبط با آن را مورد توجه قرار می‌دهند. **مدل آنها اندازه ضمنی تقاضای بلند مدت داراییهای دلاری مربوط به اثر برگشت ناپذیر را به دست می‌دهد، و نشان می‌دهد که مقادیر اندازه‌گیری شده با داده‌های واقعی اندوخته‌های دلاری تشابه زیادی دارد. بنابراین، برگشت ناپذیری ممکن است جایگزینی برای موجودی دلارها باشد، که فرض قاطع برگشت ناپذیری حقیقی را تحقق می‌بخشد.**

همانطور که ملاحظه می‌شود جانشینی پول پدیده‌ای است که بر اثر افزایش نرخ ارز، افزایش تورم و اختلاف در نرخهای بهره داخلی و خارجی و اختلاف در نرخهای تورم داخلی و خارجی ایجاد می شود. حال برای تحلیل این پدیده در اقتصاد ایران به بررسی کارهای نظری و تجربی در ایران می پردازیم.

۷- بررسی کارهای نظری و تجربی در ایران

در این بخش ابتدا تاریخچه جانشینی پول در ایران را بررسی می‌کنیم و سپس کارهای نظری و تجربی انجام شده را مرور می‌کنیم.

۷-۱ تاریخچه جانشینی پول در ایران

روند حجم دلارهای درگردش برآورد شده نشان می‌دهد که تاریخچه جانشینی پول در ایران به اوایل دهه ۱۳۵۰ که درآمدهای نفتی تقریباً چهار برابر شد بر می‌گردد. پس از انقلاب نیز از اواخر دهه ۱۳۶۰ و اوایل دهه ۱۳۷۰ که خرید و فروشهای دلاری و به طور کلی ارزی به پیشنهاد سازمانها و مؤسسات دولتی مختلف آغاز گشت و به تدریج در بیشتر فعالیتهای اقتصادی از جمله فروش بلیت هواپیما رسوخ نمود شدت دلاری شدن رو به افزایش گذاشت (لشکری ۱۳۸۲الف).

۷-۲ پژوهش‌های نظری و تجربی انجام شده در ایران

اولین پژوهش نظری فارسی در زمینه جانشینی پول مقاله‌ای است که به خلعت‌بری (۱۳۶۸؛ صص ۲۹-۴۹) تعلق دارد. خلعت‌بری در مقاله خود صرفاً به بحث نظری در زمینه جانشینی پول می‌پردازد. ویژگیهای دلاری شدن را بر می‌شمارد فرمول محاسبه جانشینی پول خارجی به جای پول ملی را ارائه می‌نماید و در پایان به معایب دلاری شدن اقتصاد می‌پردازد و بر جنبه‌های تخریبی عارضه دلاری شدن از دیدگاه اقتصاد ملی تأکید می‌کند. خلعت‌بری بدون انجام کار تجربی دلاری شدن اقتصاد ایران را در اواخر دهه ۱۳۶۰ رو به رشد می‌داند. دومین پژوهش نظری فارسی در زمینه جانشینی پول مقاله‌ای است که به لشکری (۱۳۸۲د) تعلق دارد. لشکری در مقاله خود رویکردهای مطالعه جانشینی پول را به چهار نوع: ۱- رویکرد پرتفوی؛ ۲- رویکرد کلان؛ ۳- رویکرد تابع مطلوبیت؛ ۴- رویکرد تابع تولید تقسیم می‌کند. سپس به اغلب کارهای انجام شده در غالب چهار رویکرد فوق اشاره نموده و با دو رویکرد کلان و پرتفوی که

در مقاله‌های(لشکری و فرزین وش ۱۳۸۲الف و۱۳۸۲ب) انجام شده است، روند درجه جانشینی پول را در ایران صعودی می‌داند.

تحقیقات تجربی که در این زمینه در ایران صورت گرفته بسیار محدود است و به طور خلاصه در اینجا مورد بررسی قرار می‌گیرد.

اولین پژوهش تجربی در این زمینه پایان‌نامه کارشناسی ارشد زال‌پور(۱۳۷۳) است. در پایان‌نامه وی جانشینی ارز به جای پول ملی به این صورت تعریف شده‌است: هنگامی که پول ملی از پس کارکردهای سنتی‌اش برنمی‌آید و به ناچار حوزه نفوذ خود را در اقتصاد ملی به پولهای خارجی می‌سپارد جانشینی پول صورت می‌گیرد. بر اثر جانشینی ارز به جای پول ملی اجرای سیاستهای پولی، بودجه‌ای و ارزی در اقتصاد ملی نافرجام می‌ماند. جانشینی ارز به جای پول ملی در دهه‌های اخیر موجب بحرانهایی درکشورهای درحال توسعه شده‌است. زال‌پور درپایان نامه خود به کارکردها و نقش پول ملی می‌پردازد. او علت اصلی دلاری شدن اقتصاد ایران را در سالهای پس از انقلاب تفاوت چشمگیر نرخ رسمی ارز با نرخ بازار سیاه ارز و افزایش نااطمینانی و ناپایداری اقتصاد ایران در سالهای پس از انقلاب اسلامی می‌داند. زال‌پور تفاوت ارقام واردات و صادرات که توسط گمرک و بانک مرکزی گزارش شده را جایگزین حجم دلارهای درگردش کرده‌است استدلال او این است که تمام وجوه حاصل از صادرات به حساب بانک مرکزی واریز نشده‌است و ارقام واردات بیشتر صورت داده شده‌است. زال‌پور پس از محاسبه دلارهای درگردش و درجه جانشینی پول (CS)، درجه جانشینی پول را تابعی از متغیر روند، نااطمینانی و نرخ بازار سیاه ارز گرفته‌است. دوره مورد بررسی زال‌پور سالهای ۱۳٦٤ تا ۱۳۷۱و داده‌های نمونه او ماهیانه‌است.

دومین پژوهش تجربی مقاله نوفرستی(۱۳۷٤؛صص۱-۱۳) است که به مطالعه تجربی تقاضای پول در محدوده سالهای۱۳۳۸تا۱۳۷۱پرداخته و به این نتیجه می‌رسد که دراقتصاد ایران، هم افزایش نرخ برابری ارز، و هم افزایش نرخ تورم موجب کاهش تقاضا برای پول داخلی می‌شود. البته چگونگی اثر گذاری تغییرات نرخ برابری ارز و همچنین نرخ تورم بر تقاضای پول، چه از نظر مبانی تئوریک و چه از نظر شواهد تجربی، همچنان مورد اختلاف نظر اقتصاددانان است.

سومین کار تجربی مقاله یزدان پناه و خیابانی(۱۳۷۵؛صص۳۳۵-۳۵۹) است که دلایل دلاری شدن اقتصاد را ذکر می‌کنند و علت دلاری شدن اقتصاد ایران در سالهای پس از انقلاب را کاهش ارزش ریال، محدودیتهای بازارهای مالی و سرمایه، ممنوعیت انتشار اوراق قرضه، کم رونق بودن بازار بورس و تورم می‌دانند. آنها با تلفیق روش کمین و اریکسون (۱۹۹۳) و روش بردار همجمعی جوهانسون جوسیلیوس (۱۹۹۰ و۱۹۹٤) دلارهای در گردش را برای سه دوره۱۳۵۹-۱۳٦٤و۱۳٦۵-۱۳٦۸و۱۳٦۹-۱۳۷۲برآورد کرده و پس از تقسیم آن برحجم نقدینگی به اضافه دلارهای برآورد شده درجه دلاری شدن را به دست آورده‌اند. آنها درجه دلاری شدن اقتصاد ایران را برای

سه دوره فوق به ترتیب ۱و٤ و۷ درصد محاسبه نموده و نتیجه می‌گیرند که درجه دلاری شدن طی دوره‌های مورد بررسی افزایش یافته است.

چهارمین پژوهش تجربی مقاله لشکری و فرزین‌وش(۱۳۸۲الف)است. آنها با استفاده از روش کمین و اریکسون (Kamin & Ericsson;2003;pp.185-211) ابتدا حجم دلارهای در گردش را به صورت سری زمانی بر آورد نموده و سپس به محاسبه درجه‌جانشینی پول به‌صورت‌سری‌زمانی‌می‌پردازند. فرضیه آنها این بوده‌است که دراقتصاد ایران روند درجه جانشینی پول صعودی بوده‌است. نتایج تحقیق آنها نشان می‌دهد که علی‌رغم کاهش حجم دلارهای درگردش در بعضی از سالها درطول دوره مورد بررسی، روند درجه جانشینی پول صعودی بوده‌است، بنابراین فرضیه تحقیق آنها تأیید می‌شود. تفاوت پژوهش آنها با پژوهشهای قبلی این است که در پژوهش آنها حجم دلارهای درگردش و درجه دلاری شدن اقتصاد ایران به صورت سری زمانی برآورد شده است.[1]

پنجمین پژوهش تجربی مقاله فرزین‌وش و لشکری(۱۳۸۲ب) است. آنها با استفاده از روش بوردو و چودری (Bordo & Chodri;1982;pp.48-57) و با استفاده از حجم دلارهای در گردش که در مقاله قبلی برآورد کرده‌اند دو تابع تقاضا برای پول داخلی و خارجی تخمین می‌زنند. آنها تقاضا برای پول داخلی و خارجی را تابعی از متغیرهای نرخ بهره داخلی و خارجی، نرخ تورم داخلی و خارجی، نرخ ارز و ارزش واردات و تولید ناخالص داخلی در نظر می‌گیرند. و با توجه به ضرایب متغیرهای مستقل پدیده جانشینی پول را در ایران آزمون می‌کنند. آنها نشان می‌دهند که جانشینی-پول عامل مهمی در توابع تقاضای پولهای داخلی و خارجی توسط ساکنین است. چون تقاضا برای پول خارجی با متغیر مقیاس(gdp) رابطه مستقیم دارد لذا طبق نظریه کادینگتون اقتصاد ایران وارد مرحله جانشینی پول شده و از مرحله دلاری شدن عبور کرده است زیرا انگیزه‌های معاملاتی بر انگیزه‌های پرتفوی غالب شده‌است. این پژوهش اولین پژوهشی است که تابع تقاضا برای پول خارجی توسط مردم ایران را برآورد کرده است.

ششمین پژوهش تجربی مقاله لشکری(۱۳۸۲الف) است. لشکری در مقاله خود با رویکرد کلان عوامل مؤثر بر درجه جانشینی پول در ایران را شناسایی نموده و برای جلوگیری از افزایش آن سیاستهایی را پیشنهاد می‌کند. عوامل مؤثر بر درجه جانشینی پول در ایران در دوره ۱۳۳۸-۱۳۸۰به نظر وی عبارتند از: ۱- شوک نفتی سال۱۳۵۲؛ ۲- عوامل متعدد بعد از انقلاب اسلامی سال۱۳۵۷؛۳- حجم بالای واردات قانونی و

۱- چون مدل برآورد شده در اصل مقاله و رساله آمده و هردوی آنها منتشر شده و در حال حاضر در دسترس می باشد از تکرار مدل خود داری می شود.

غیر قانونی؛ ٤-نرخ بالای تورم؛ ٥- اختلاف در نرخ بهره داخلی و خارجی؛ ٦- افزایش نرخ ارز در بازار موازی.

هفتمین پژوهش تجربی رساله دکتری لشکری(۱۳۸۲ب) است. لشکری در رساله دکتری خود مرور گسترده‌ای برادبیات نظری و تجربی پول می‌نماید، پژوهش‌های نظری و تجربی انجام شده در ایران را نقد و بررسی می‌نماید سپس با استفاده از مدل کمین و اریکسون(۲۰۰۳) حجم دلارهای درگردش و درجه جانشینی پول را به صورت سری زمانی از سال۱۳۳۸تا۱۳۸۰برآورد نموده سپس عوامل مؤثر بر تقاضای پول خارجی توسط ساکنین داخلی و همچنین عوامل مؤثر بر درجه جانشینی پول را شناسایی کرده عوارض منفی جانشینی پول را معرفی می‌کند.

هشتمین پژوهش تجربی مقاله لشکری(۱۳۸۲ج)است. لشکری در مقاله خود به رتبه درجه جانشینی پول ایران در میان ۲۷ کشور در حال توسعه می پردازد. در میان ۲۷کشور مورد بررسی بولیوی با۸۳/٥ درصد درجه جانشینی پول مقام اول، ایران با۳۸/٤ درصد درجه جانشینی پول مقام دوازدهم، عربستان با۳٦/۰ درصد درجه جانشینی پول مقام چهاردهم، ترکیه با۲۳/۳ درصد درجه جانشینی پول مقام هفدهم، کویت با۱٦/۹ درصد درجه جانشینی پول مقام بیست وسوم، و آنگولا با٦/۳ درصد درجه جانشینی پول مقام بیست وهفتم را دارا است.

به طورکلی همه تحقیقات انجام شده وجود پدیده جانشینی پول را در ایران تأیید می‌کنند و تمام آنها روند آن را صعودی می‌دانند. علت اصلی این پدیده نرخ بالای تورم و کاهش ارزش پول ملّی گزارش شده است.

۸- پول در اقتصاد صدر اسلام

اقتصاد جزیره العرب پیش از اسلام تجارت بود. شرط تحقق داد و ستد وجود وسیله مبادله معتبر می‌باشد. جزیره العرب و مناطق همسایه آن یا مستقیماً در قلمرو حکومتهای ایران و روم بودند و یا تحت نفوذ ایشان قرار داشتند. واحد پول دولتهای مزبور درهم و دینار بود(بلاذری؛۴۵۲؛به نقل از صدر؛۱۳۷۴؛۱۴۸). در اقتصاد جزیره-العرب نیز این دو نوع پول مورد قبول بود، زیرا علاوه بر قدرت سیاسی دولتهای مزبور که وسیله مبادله را در قلمرو حکومت ایشان اعتبار می‌بخشید، طرفهای بازرگانی اعراب، در نهایت، ایرانیان و رومیان بودند که خرید و فروش خود را با درهم و دینار انجام می‌دادند.

طبعاً در معاملات کشورهای شام یا مصر دینار و در مبادلاتی که در عراق یا ایران صورت می گرفت درهم رد و بدل می‌شد. گسترش فتوحات اسلامی در قلمرو دولتهای ایران(عراق، ایران، بحرین و ماوراءالنهر) و روم(شام، مصر و اندلس) بر رواج سکه‌های یاد شده افزود، به خصوص که تا زمان حکومت حضرت علی(ع) سکه جانشین یافت نمی‌شد.

مع‌ذالک، درهم متداولتر از دینار بوده است زیرا تقریباً تمام کشور ایران در همان صدر اسلام به تصرف نیروهای اسلام درآمد؛ درحالی‌که همه قلمرو دولت روم از تصرف آن خارج نشد. دیگر اینکه اداره بیت‌المال مسلمانان از زمان حکومت عمربن الخطاب به اختیار ایرانیان درآمد؛ چه، عمر عده زیادی از دفترداران و حسابدارانی را که با دیوانداری آشنا بودند استخدام کرد و حساب دخل و خرج بیت‌المال را به ایشان سپرد. طبعاً ایرانیان حسابهای یاد شده را برحسب درهم ارائه می دادند. خود این امر به رواج آن کمک می کرد. (صدر؛۱۳۷٤؛۱٤۸)

۸-۱ عرضه و تقاضای پول در اقتصاد صدر اسلام

در اینجا مراد از پول همان درهم و دینار است، که واحد پول روم و ایران بود. در طول دوران حکومت پیامبر اسلام(ص) و اقامت ایشان در مدینه، دینار از روم و درهم از ایران وارد می شد. بسته به حجم کالاهای صادراتی به این دو کشور یا مناطق تحت نفوذ آنها دینار و درهم و یا کالا به اقتصاد صدر اسلام وارد می‌شد. چنانچه در بازار داخلی، تقاضا برای پول بیشتر بود، پول به جای کالا و در غیر این صورت، کالا وارد می‌شد. شایان توجه است که وارد کردن پول هیچ محدودیتی نداشت، چون تقاضای داخلی حجاز برای دینار و درهم تأثیری برتقاضا یا عرضه پول در اقتصاد روم و ایران، به علت کمی حجم نسبی آن، نمی‌گذاشت. با این وصف، پول در دوران حکومت پیامبر اسلام توسط بیت‌المال عرضه نمی‌شد؛ بلکه مبادلات بازرگانی خارجی تأمین کننده آن بود. به علت فقدان هرگونه مانعی از قبیل تعرفه یا گمرک واردات، پول به اندازه‌ای به حجاز وارد می‌شد که تقاضای داخلی را تأمین می‌کرد. از طرفی چون دینار و درهم معادل ارزش خود نقره و طلا داشتند، قابل تبدیل به سایر جواهرات و زینت آلات بودند. از اینرو، می‌توان عرضه پول را در اقتصاد صدر اسلام نسبت به سطح درآمد کاملاً با کشش تلقی کرد. در زمان زمامداری عمر، ایران به تصرف او درآمد. از این زمان به بعد، گرچه دولت مستقلی در ایران وجود نداشت که سکه ضرب کند، ولی نهادهای اقتصادی و ضرابخانه‌ها تعطیل نشد(حسن الزمان؛ ۳۳۷ ؛به نقل از صدر؛۱۳۷٤؛۱۵۰). از طرفی، خود مسلمانان رفته رفته با تکنولوژی ضرب سکه آشنا شدند؛ به طوری که در زمان خلافت حضرت علی(ع) بیت‌المال رسماً به ضرب سکه به نام حکومت اسلامی مبادرت ورزید(کتانی؛ ج۲؛٤۱۳-٤۲۸؛به نقل از صدر؛۱۳۷٤؛۱۵۱).

برخی مورخین احتمال می‌دهند که حتی در دوران عمر یا عثمان نیز سکه ضرب شده‌است؛ ولی، آنچه مسلم است سکه‌های باقیمانده از آن دوران حکایت از آغاز ضرب سکه از زمان زمامداری حضرت علی(ع) دارد(مرتضی؛۱۲۷-۱۳۷؛به نقل از صدر؛۱۳۷٤؛۱۵۱). پس اگر پیش از این بیت‌المال بر کیفیت سکه‌هایی که وارد می‌شد

نظارت می‌کرد،[1] از این پس مستقیماً، به عرضه پول می پرداخت. البته دوران خلافت حضرت علی بسیار کوتاه بود، چون پس از چهار سال و اندی خلافت به شهادت رسید و به علت رویدادها و تنشهایی، که در هرسال از حکومت حضرت رخ داد،[2] سکه مضروب بیت‌المال رایج نشد. لذا، عرضه پول در صدر اسلام را می‌توان به همان شکل موجود در زمان پیامبر اکرم(ص) تلقی کرد.

مطالعه وضعیت مسلمانان در سالهای پس از هجرت نشان می‌دهد که تا سال ششم هجرت و پیش از صلح حدیبیه، جامعه مسلمانان پیوسته با خطر براندازی توسط قریش و سایر دشمنان ایشان مواجه بود. به همین علت در دوران حکومت رسول خدا(ص) و خلافت ابوبکر ، عمر و عثمان سکه ضرب نشد. پیش از فتح مکه فعالیتهای اقتصادی مسلمانان محدودتر از آن بود که ضرورت ضرب سکه و عرضه وسیله مبادله را ایجاد کند. اما پس از فتح مکه و گسترش حکومت اسلام، پیامبر اکرم به اقداماتی اساسی نظیر سرشماری عمومی مبادرت ورزید(آیتی؛۱۳۵۹؛۴۴۵-۴۵۰؛ به نقل از صدر؛۱۳۷۴؛۱۵۲).

متأسفانه، رحلت پیامبر اکرم مانع تکمیل سرشماری و آغاز هرگونه اقدامی در زمینه ضرب سکه گردید. باید دانست‌که تا آن تاریخ مسلمانان با فن زرگری و اسلحه سازی و احتمالاً ضرب سکه آشنا شده بودند (صدر؛۱۳۷۴؛۱۵۲).

حال به تشریح تقاضای پول در صدر اسلام می پردازیم. اقتصاد صدر اسلام، مبتنی بر بازرگانی بود. کثرت معاملات و خدمات تجاری تقاضا برای پول را پدید آورد. لذا، تقاضای عمده و اصلی تقاضای معاملاتی پول بود. البته به علت بروز جنگهای متعدد، برای رفع نیازهای پیش بینی نشده و رعایت احتیاط نیز مقداری تقاضای احتیاطی برای پول پدید آمد. به علت تحریم کنز و نهی از تلقی رکبان پول، مصرفی جز معاملات و احتیاط نداشت بنابراین پول فقط دو وظیفه معاملاتی و احتیاطی داشت. چون عرضه پول کاملاً با کشش بود و تقاضای آن محدود به میزان معاملات بود ارزش پول نسبتاً با ثبات بود لذا انگیزه‌ای برای جانشینی پول وجود نداشت.

۹- مقایسه پدیده جانشینی پول در نظریه اقتصاد اسلامی و عملکرد اقتصاد ایران

در اقتصاد صدر اسلام، در زمان حیات پیامبر(ص) و برخی از خلفا پول در گردش صد در صد خارجی (درهم ایران و دینار روم) بوده است. شخص رسول-

---

۱- پیامبر اکرم درهم های تقلبی را به درهم های مرغوب تبدیل می کرد(سنن النبی؛۱۳۶۲؛۸۸؛ به نقل از صدر؛۱۳۷۴؛ص ۱۵۱)

۲- در سال اول خلافت حضرت علی جنگ جمل، در سال دوم جنگ صفین و در سال سوم جنگ نهروان روی داد.

الله(ص) به علت درگیری‌ها، جنگها و مشکلات متعدد دیگر فرصت ضرب سکه و انتشار پول داخلی پیدا نکردند. عمربن خطاب و عثمان تلاشهایی برای انتشار پول داخلی انجام دادند ولی چندان گسترده نبود. علی(ع) با وجود کوتاهی دوران حکومتشان به ضرب سکه اسلامی اقدام فرمودند. با توجه به اینکه انتشار پول نشاندهنده قدرت حکومت می‌باشد فرمانروایان اسلامی به مرور تلاش کرده‌اند تاپول داخلی را جانشین پول خارجی نمایند.

براساس شواهد تجربی عملکرد اقتصاد ایران به خصوص از سال۱۳۵۳پس از شوک نفتی و بعد از انقلاب از اواخر دهه۱۳۶۰و اوایل دهه۱۳۷۰در جهت افزایش جانشینی پول خارجی به جای پول داخلی بوده است.(خلعت‌بری۱۳۶۹؛زال-پور۱۳۷۳؛یزدان‌پناه وخیابانی۱۳۷۵؛لشکری۱۳۸۲؛لشکری و فرزین وش۱۳۸۲) البته در ادبیات جانشینی پول را ترجیح پول خارجی به جای پول داخلی تعریف می-کنند، با این تعریف شاید نتوان تلاش برای جانشینی پول داخلی به جای پول خارجی را در صدر اسلام با این پدیده در حال حاضر یکی دانست اما می توان عملکرد اقتصاد ایران را در شرایط فعلی با عملکرد پیامبر(ص) و خلفاء بعد از ایشان مقایسه کرد؛ نتیجه مقایسه این است که پیامبر (ص) و خلفاء بعد از ایشان تلاش نموده اند تا پول داخلی را جانشین پول خارجی نمایند ولی در حال حاضر عملکرد اقتصاد ایران در جهت معکوس یعنی جانشینی پول خارجی به جای پول داخلی بوده است.

۱۰ - خلاصه و نتیجه گیری

جانشینی پول به پدیده‌ای اطلاق می‌شود که مردم یک کشور ترجیح می‌دهند در پرتفوی دارایی خود به جای پول داخلی پول خارجی نگهداری‌کنند. این امر دلایل متعددی دارد که مهمترین آنها کاهش مداوم ارزش پول ملی، تداوم تورم شدید، بی-ثباتی‌اقتصادی، منفی‌بودن نرخهای واقعی بهره، خروج سرمایه به علت مهاجرتهای قانونی و غیرقانونی و گسترش فعالیتهای قاچاق کالا است. به نظر می‌رسد که علت اصلی افزایش درجه جانشینی پول نرخهای تورم بالا، منفی بودن نرخ واقعی بهره داخلی نسبت به نرخ بهره خارجی و سیر نزولی ارزش پول ملی می‌باشد. در صدر اسلام جانشینی پول برعکس شرایط حاضر بوده‌است. در ابتدای تشکیل حکومت اسلامی توسط پیامبر(ص) کل پول درگردش پول خارجی بوده، مسؤولین حکومت اسلامی در طول تاریخ تلاش نموده‌اند تا پول داخلی را جانشین پول خارجی نمایند. در حال حاضر به علت تحولات بین‌المللی اغلب کشورها در معاملات بین‌المللی و گاهی داخلی از پولهای خارجی استفاده می‌کنند. در اقتصادهای باز و بزرگ جانشینی پول دو طرفه است و این پدیده برای آنها مشکلی ایجاد نمی‌کند. ولی در اقتصادهای باز و

کوچک جانشینی پول یک طرفه است و به مرور پول خارجی جانشین پول داخلی شده یعنی قانون گرشام معکوس است زیرا:

«پول خوب پول بد را از میدان خارج می کند »

"Good Money Displaces Geresham´s Law in Revers: bad"

پیشبرد علمی این مقاله چنین است: که اقتصادهای باز کوچک مثل ایران در تابع تقاضای پول داخلی خود علاوه برمتغیرهای نرخ بهره داخلی، نرخ تورم و درآمد داخلی باید متغیرهای نرخ ارز بازار موازی و نرخ تورم خارجی و نرخ بهره خارجی را نیز وارد نمایند. کشورهای اسلامی با توجه به تمدن بزرگی که دارند باید طوری عمل کنند که پول آنها در سطح بین‌الملل تقویت شده و جریان جانشینی پول خارجی به جای پول داخلی را معکوس نمایند.

۱۱- پیشنهادات سیاستی

با توجه به اینکه نظریه اقتصاد اسلامی در پی تقویت پول داخلی و گسترش دامنه ترویج آن می‌باشد و عملکرد اقتصاد ایران در جهت افزایش درجه جانشینی پول خارجی به جای پول داخلی بوده است و این امر در نهایت موجب تضعیف حاکمیت ملی و تضعیف بین‌المللی قدرت دولت می شود برای جلوگیری از افزایش این پدیده پیشنهاد می شود:

۱- سیاست مهار تورم در اولویت قرار گیرد.

۲- ریسک سرمایه‌گذاری را با اتخاذ سیاستهای مدبّرانه کاهش دهند.

۳- تدابیری اندیشیده شود که نرخ سود درسیستم بانکی با توجه به نرخ تورم مثبت باشد.

۴- تا حد امکان نوسانات نرخ ارز را کاهش دهند تا انگیزه جانشینی پول خارجی به جای پول‌داخلی کاهش یابد.

۵- برای جبران کسری بودجه دولت از انتشار اسکناس جدید خود داری‌کنند و از سیاستهای مؤثر دیگر ازجمله انتشار اوراق مشارکت استفاده نمایند.

۶- فرصتهای مناسبتری برای سرمایه‌گذاری ایجاد نمایند تا پولهای مازاد به جای تبدیل شدن به دلار و سایر پولهای خارجی در بخشهای اقتصادی سودآور سرمایه‌گذاری شوند.

فهرست منابع

الف. فارسی

۱- آیتی، محمد ابراهیم(۱۳۵۹)؛ تاریخ پیامبر اسلام؛ به کوشش ابوالقاسم گرجی؛ انتشارات دانشگاه تهران.

۲- بلاذری، احمد بن یحیی(۱۹۷۸م)؛فتوح البلدان؛ علق علیه رضوان محمد رضوان؛ بیروت؛ دارالکتب العلمیه.
۳- بهمنی‌اسکویی، محسن(۱۳۷۲)؛ " اثرات‌کلان اقتصادی کاهش ارزش خارجی ریال ایران در دوران پس از انقلاب‌اسلامی" ؛ گزارش سومین سمینار سیاستهای پولی و ارزی؛ مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران؛ صص۸۷-۱۲۰.
۴- بهمنی‌اسکویی، محسن(۱۳۸۰)؛ " نرخ ارز بازار سیاه و تقاضا برای پول در ایران" ؛ پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی؛ معاونت امور اقتصادی وزارت دارایی؛ شماره۱۹؛ صص۳-۹.
۵- بیاتی، ملکزاده(۱۳۷۰)؛ تاریخ سکه از قدیمترین ازمنه تا دوره ساسانیان؛ چاپ چهارم؛ انتشارات دانشگاه تهران.
۶- توتونچیان، ایرج(۱۳۷۹)؛ پول و بانکداری اسلامی و مقایسه آن با نظام سرمایه-داری؛انتشارات مؤسسه فرهنگی- هنری توانگران.
۷- خلعت‌بری، فیروزه(۱۳۶۸)؛ " اقتصاد دلاری و سپرده‌های ارزی: بحث نظری و مفاهیم آن از دید اقتصاد کلان" ؛ اقتصاد مدیریت؛ دانشگاه آزاد اسلامی؛ شماره۱؛ صص۲۹-۴۹.
۸- خلعت‌بری، فیروزه(۱۳۶۹)؛" اقتصادزیرزمینی "؛مجله‌رونق؛سال‌اول؛شماره۱؛صص۵-۱۱و شماره۲ ؛صص۱۱- ۱۸.
۹-"دلاری شدن اقتصاد: نگاهی به تجربه کشورهای امریکای لاتین" (۱۳۷۱)؛ گزارش تحقیقی شرکت سرمایه‌گذاری سازمان صنایع ملّی ایران؛ قسمت پژوهش و مشاوره؛ شماره۲۳؛ صص۱-۱۱.
۱۰- زال پور، غلامرضا(۱۳۷۳)؛ جانشینی ارز به جای پول ملّی در اقتصادایران؛ پایان-نامه کارشناسی ارشد علوم اقتصادی؛ دانشگاه تربیت مدرس.
۱۱- سامرز، لورنس(۱۹۹۹)؛ "دلاری شدن اقتصاد کشورهای‌آمریکای لاتین" ؛ خبرگزاری رویتر؛ ترجمه اداره مطالعات و سازمانهای بین‌المللی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران؛ صص۱-۶.
۱۲- ساهای، راتنا و کارلوس وگ(۱۳۸۰)؛ "دلاری شدن اقتصاد کشورهای درحال‌گذر"؛ ترجمه کورش معدلت؛ مجله اقتصادی معاونت امور اقتصادی وزارت دارایی؛ دوره دوم؛ سال اول؛ شماره دوم؛ صص۲۶-۳۰.
۱۳- صدر، سیدکاظم(۱۳۷۴)؛ اقتصاد صدر اسلام؛ انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
۱۴- صدر، سیدکاظم(۱۳۶۹)؛ پول و سیاستهای پولی در صدر اسلام؛ مجله تحقیقات اقتصادی دانشگاه تهران؛ صص۱-۲۳ .
۱۵- طباطبایی، محمدحسین(۱۳۶۲)؛ سنن النبی؛ ترجمه محمد هادی فقهی؛ تهران؛ اسلامیه.

۱۶- عرب‌مازاریزدی، علی(۱۳۸۰)؛ "اقتصاد سیاه درایران: اندازه، علل و آثار آن در سه دهه اخیر " ؛ مجله برنامه و بودجه شماره ۶۲ و۶۳ ؛ صص۳-۶۰.
۱۷-الکتانی، عبدالحی(بی تا)؛ نظام الحکومه النبویه؛ المسمی التراتیب الاداریه؛ بیروت؛ داراحیاء التراث العربی.
۱۸-کمیجانی، اکبر و رافیک‌نظریان (۱۳۷۰) ؛ "سنجش درجه جانشینی میان پول و شبه پول در اقتصاد ایران"؛ اقتصاد و مدیریت؛ شماره‌های ۱۰و۱۱.
۱۹- لشکری، محمد و اسداالله فرزین وش(۱۳۸۲الف)؛ تخمین حجم دلارهای در گردش و اندازه‌گیری درجه جانشینی پول درایران؛ مجله تحقیقات اقتصادی دانشگاه تهران؛ ویژه‌نامه.
۲۰- فرزین‌وش، اسداالله و محمد لشکری (۱۳۸۲ب)؛ جانشینی پول و تقاضا برای پول: شواهدی از ایران؛ در حال چاپ.
۲۱- لشکری، محمد(۱۳۸۲الف)؛ تحلیل پدیده جانشینی پول و عوامل مؤثر برآن در ایران؛ در حال چاپ.
۲۲- لشکری، محمد(۱۳۸۲ب)؛ تحلیل پدیده جانشینی پول و عوامل مؤثر برآن (مورد ایران)؛ رساله دکتری علوم اقتصادی؛ دانشگاه تربیت مدرس.
۲۳- لشکری، محمد(۱۳۸۲ج)؛ رتبه درجه جانشینی پول ایرا و سایر کشورها ؛ منتشر نشده.
۲۴- لشکری، محمد(۱۳۸۲د)؛ مروری بر مبانی نظری و تجربی پدیده جانشینی پول ؛ در حال چاپ.
۲۵- مرتضی، جعفر(۱۴۰۰ق)؛ در اسارت و بحوث فی التاریخ والاسلام،بی م؛ ناشر مؤلف.
۲۶- نوفرستی، محمد(۱۳۷۴)؛" رابطه تقاضا برای پول با نرخ برابری ارز و نرخ تورم"؛ برنامه و توسعه ؛ دوره۲؛ شماره۱۱؛صص۱-۱۳ .
۲۷- والکر، مارتین(۱۳۷۸)؛"رام کردن دلار"؛ نامه اتاق بازرگانی؛ شماره۱؛ صص۴۰-۴۳.
۲۸- والکر، مارتین(۱۳۷۸)؛"رام کردن دلار"؛ نامه اتاق بازرگانی؛ شماره۲؛صص۳۲-۳۵.
۲۹-یزدان‌پناه،احمد و ناصرخیابانی(۱۳۷۵)؛" جایگزینی پول ملّی (دلاری شدن اقتصادایران)"؛ مجموعه‌مقالات ششمین کنفرانس سیاستهای پولی و ارزی؛ مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران؛ صص۳۳۵- ۳۵۹.

ب .انگلیسی

1-Agenor,Pierre-Richard and Mosin S. Demand Khan(1966);"Foreign Currency Deposits and the for Money in Developing Countries";Journal of Development Economics; Vol.50; pp.101-118.
2-Alami,Tarik H(2001);"Currency Substitution Versus Dollarization a Portfolio Balance Model"; Journal of Policy Modeling; Vol.23;pp.473-4798.

3-Arango, Sebastian and M. Ishaq Nadiri(1981);"Demand for Money in Open Economies";Journal of Monetary Economics :Vol.7;pp.69-83.
4-Bahmani-Oskooee,Mohsen and Margaret Malixi(1991);"Exchange Rate Sensitivity of Demand for Money in Developing Countries";Applied Economics;Vol .23;pp.1377-1384.
5-Bahmani-Oskooee,Mohsen(1996);"The Black Exchange Rate and Demand for Money in Iran";Journal of Macroeconomics;Winter;Vol .18;pp.171-176.
and Ehsan Choudri(1982);"Currency Michael D 6-Bordo, Substitution and the Demand for Money:Some Evidence Vol.14; for Canada";Journal of Money Credit and Banking; February ;pp.48-57.
7-Bufman, Gil and Leonardo Leiderman(1993);"Currency Substitution under Nonexpected Utility : Some Empirical Evidence"; Journal of Money, Credit and Banking ; Vol.25; no.3; August ; pp.112-116.
8-Calvo, Guillermo A and Carlos A.Vegh(1992);"Currency An : Substitution in Developing Countries May . Introduction";IMF;WP/92/40;
and C.A.Rodriguez(1977);"A Model of _____9-
Exchange Rate Determination Under Currency Substitution and Rational Expectations";Journal of Political Economy;Vol.85;June;pp.617-25.
10-Calvo, Guillermo A(1985);"Currency Substitution and Real Exchange Rate:The Utility Maximization Approach"; Vol.4; ; Journal of International Money and Finance pp.175-88.
and Gerald 11- Canto,Victor A Nickelsburg(1987);Currency Substitution:Theory and Evidence from Latin America;Kluwer Academic Publishers;Boston;Massachusetts.

and Gerd 12-Clements,Bendedict Schwartz,(1992);"Currency Substitution:The Recent Experience of Bolivia";IMF Working Paper;Wp/92/65;Aug.
13-Cuddington,John T(1983);"Currency Substitution, Capital Mobility and Money Demand;Journal of International Money and Finance;Vol.2;;pp.111-133.
14-Edwards, Sebastian and I.Igal Inflation and Growth"; Magendzo(2001);"Dollarization, NBER Working Paper ;no.8671;December;pp.1-21.
15-El-Erian, Mohamed A(1988);"Currency Substitution in Egypt and Yemen Arab Republic";IMF Staff Papers;Vol.35;no.1; pp.85-103.
Roper(1981);"Theory and and Don. Lance 16-Girton, Journal of Money, "; Implications of Currency Substitution 12-29..Credit and Banking;Vol.13; no.1;February;pp

17-_____(1980);"Theory of Currency Substitution and Monetary Unification "; Economie Appliquée;pp.135-159.
18-Guidotti, Pablo E and Carlos A .Rodriguez(1992);"Dollarization in Latin America, Gresham's Law in Reverse?";IMF Staff Papers;Vol.39; no.3;September;pp. 518-544.
19-Kamin Steven B and Neil R.Ericsson(2003);"Dollarization in Post-Hyperinflationary Argentina"; Journal of International Money and Finance;Vol.22;pp.185-211.
20-Keynes,John Maynard(1936);The General Theory of Employment, Interest and Money;New York:Harcourt, Brace and Company.
21-Marquez,Jaime(1987);"Money Demand in open Economies:A Currency Substitution Model for Venzurla";Lournal of International Money and Finance; Vol.6;pp.167-178.
22-McKinnon, Ronald I(1982);"Currency Substitution and Instability in the World Dollar Standard ";American Economic Review;Vol.72; June;pp.320-33.
23-Melvin, Michael and Jerry Ladman(1991);"Coca Dollar and Dollarization of South America";Journal of Money, Credit and Banking; Vol.23; no.4; November; pp.752-763.
24-Miles, Marc A(1978);"Currency Substitution, Flexible Exchange Rates and Monetary Independence";American Economic Review; no.68;June;pp.428-36.
25-Miles, Marc A(1978);"Currency Substitution: Perspective, Implications, and Empirical Evidence";In Bluford H. Putnam and D. Sykes Wilford(Eds.),The Monetary Approach to International Adjustment, praeger;pp.170-183.
26-Monadjemi,M(2002);"Implications of Changes in International Capital Mobility"; The12th Conference on Monetary and Exchange Policies; Monetary and Banking Research Academy Central Bank Of Islamic Republic of Iran;May;pp.20-21 .
27-Mongardini, Joannes and Johannes Muller(1999);"Ratchet Effects in Currency Substitution:An Application to the Kyrgyz Republic;IMF;WP/99/102;July;pp.1-23.
28-Ortiz,Guillermo(1983);"Currency Substitution in Mexico:The Dollarization Problem"; Journal of Money, Credit and Banking;Vol.15;no.2;May;pp.174-85.
29-Ramirez-Rojas,C.Luis(1985);"Currency Substitution in Argentina, Mexico and Uruguay";IMF Staff Papers ;December ;Vol.32;no .4;pp.626-667.
30-Rogers, John H(1992);"The Currency Substitution Hypothesis and Rlative Money Demand in Mexico and

Vol.24; Canada";Journal of Money, Credit and Banking; no.3; August [A];pp.300-318.
31-Rojas, Suarez,Liliana(1990);"Currency Substitution and Inflation in Developing Countries";IMF Working Paper,WP/90/64;July;pp.iii&1-27.
32-Sturzenegger, Federico A(1997);"Understanding the Welfare Implications of Currency Substitution";Journal of Economic Dynamics and Control;Vol.21;pp.391-416.
33-_____(1992);"Currency Substitution and the Regressivity of Inflationary Taxation";Department of Economics University of California, Los Angeles; WP/656;April;pp.1-15.
34-_____(1994) ; " an Hyperinflation with Currency Substitution : Introducing Currency Indexed "; Journal of Money,Credit and Banking;Vol.26;no.3; August; pp.377-395.
35-Thomas,Lee R(1985);"Portfolio Theory and Currency Substitution";Journal of Money, Credit and Banking;Vol. 17;no.3;pp.347-57.
36-Vegh, Carlos A(1998);"Inflationary Finance and Currency Substitution in a Public Finance Framework";Journal of International Money and Finance;Vol.14.no.5;pp.679-693.